

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens uppgift är att med stöd av vetenskap och praktisk erfarenhet till samhällets gagn främja jordbruk och skogsbruk samt därtill knuten verksamhet. Akademien instiftades år 1811 på initiativ av Karl XIV Johan och startade sitt arbete den 28 januari 1813.

Akademiens 211:e sammankomst

---

28 januari 2023

Akademiens preses tal

Jan Fryk 2

Tillträdande akademisekreterarens tal

Peter Normark.....6

Högtidstalet

Birgitta Svensson 9

Akademiens preses Jan Fryk

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens högtidssammankomst den 28 januari 2023

En högtidssammankomst i jubileernas tecken

Ers Excellens

Herr Statsråd

Hedersledamöter

Nya ledamöter

Pristagare

Akademiledamöter

Ärade gäster

Varmt välkomna till Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens 211:e Högtidssammankomst, som härmed är öppnad.

Äntligen!

Efter två års alternativa Högtidssammankomster är vi äntligen tillbaka på såväl rätt tid som rätt plats och i rätt format. Nu hoppas vi att denna tingens rätta ordning kommer att bestå.

Det gångna året blev milt sagt omtumlande, i och med händelserna den 24 februari. Ännu ett exempel på något vi inte såg komma, men där varningsklockor ringt länge.

Men jag vill inte fördjupa mig i Ukrainakrigets förödande verkningar. Ni känner alla till dem. Vi upplever en tid där kriser staplas på varandra, där ”Permakris” till och med har blivit ett vedertaget nyord.

Sett i ett större perspektiv noterar vi tyvärr också en oroande global rörelseriktning, i det att antalet liberala demokratier i världen minskat med 20 procent från toppåret 2012 till idag. 70 procent av jordens befolkning lever nu i diktaturer. Man kan förundras över de mekanismer som ständigt öppnar vägar för maktlystna despoter. Redan Axel Oxenstierna lär ha sagt: ”Vet du inte, min son, med hur lite förstånd världen styrs?” Vem nu än som tillskrivs citatet, så tycks det sorgligt nog äga en evig relevans.

Men just ikväll är inte tillfället att grota ner sig i världens vreda viljor. Sverige har ändå varit jämförelsevis lyckligt lottat, landet där uppståndelsen kring Sir Väs toppade media-rapporteringen 2022. Så, nu lämnar vi för en stund allvaret och ägnar oss i stället åt ljusare

tilldragelser. Vi har ju till exempel anledning att som akademi uppmärksamma ett antal jubileer under 2023.

För 500 år sedan, den 6 juni 1523, valdes Gustav Vasa till Sveriges konung, två och ett halvt år efter det att han skidat från Sälen till Mora. Han fick regera över ca en halv miljon invånare och ett land sargat av krig och umbäranden. Hur svenskarnas liv tett sig sedan dess, kommer att beröras av dagens högtidstalare, professor Birgitta Svensson. Det ser vi fram emot med stort intresse.

Ofredstiderna fortsatte emellertid ända fram till fredsavtalet med Norge 1814. Detta fem år efter regeringsformen av den 6 juni 1809, som lade grunden för det moderna Sverige, då med ca 2,5 miljoner invånare.

Men de årtal som är mer knutna till oss här och nu, är dels 1811, när vår föregångare Kongl. Svenska Landbruks Akademien instiftades. Dels den 28 januari 1813 när dess första sammankomst hölls, med dåvarande kronprinsen, sedermera kung Karl XIV Johan som högste styresman, det vill säga preses. KSLA kan alltså i år, och precis i dag, fira 210 år som verksam akademi.

Det är förstås hedrande att som preses för en kort period få inneha detta traditionsburna ämbete. Samtidigt kan man konstatera att äpplet över tid så att säga rullat en bra bit från det kungliga riksträdet. Betraktar man porträtten av företrädare på posten, så var de under en ansevärd period ofta myndiga, rikligt medalj- och ordensbehängda herrar. Gärna prydda med imposanta mustascher. Och där har vi möjligen ett gemensamt nutida attribut, även om årets modell bleknar vid jämförelse. Men, Ärade Högtidsdeltagare, i dåtid gavs inga kvinnliga ledamöter, än mindre kvinnliga preses. Här har nutid en väsentlig styrkefaktor.

Det tredje jubileet är att det den 19 september är 50 år sedan Hans Majestät Carl XVI Gustaf tillträdde som kung och statschef för 8 miljoner invånare. KSLA och övriga kungliga akademier kommer att uppmärksamma detta i särskild ordning under året.

Flera av oss minns säkert trontillträdet. Men hur många minns att 1973 infördes de första miljöavgifterna, 10 öre på engångsförpackningar och returglas, eller att tvillingkraporna World Trade Centre i New York invigdes? Vi fick en lotteririksdag och en oljekris drabbade världen. Själv har jag för övrigt kvar ransoneringskupongerna för bensin från den tiden.

KSLA var en lika aktiv akademi då som nu. Bland annat inrättades en ny kommitté för "Energistudier på skogs- och jordbruksområdet". Den namnkunnige professor Georg Borgström höll vid en sammankomst ett föredrag med titeln "Synpunkter på utvecklingen av världens livsmedelsförsörjning". Ämnen som kan kännas aktuella även 2023. Något vi kanske har svårare att identifiera oss med idag är "Kommittén för utländska forskarkontakter" och dess omfattande och högt skattade svensk-sovjetiska fackvetenskapliga utbyte.

Så, var står vi idag?

I vårt land bor nu som bekant 10,5 miljoner människor och världsbefolkningen har nyligen passerat 8 miljarder.

Enligt WWF Living Planet Report 2022 har jordens populationer av vilda ryggradsdjur i snitt minskat med 69 procent det senaste halvsekle. Jag känner inte tillförlitligheten i siffrorna, men deras magnitud är ändå högst alarmerande. Under samma tid har antalet människor ökat med 116 procent. Så kanske den levande vertebratbiomassan i stort sett är oförändrad. I vilket fall torde anledningen till den dramatiska nedgången bland vilda djur vara uppenbar.

Alla dessa människor ska ha mat och alla har moralisk rätt till drägliga livsvillkor. Och människan lever som bekant icke av bröd allena. Hon behöver också frukt och grönsaker. De flesta även fisk, kött och mjölkprodukter.

Därmed landar vi rakt i ett av vår akademis kärnområden; livsmedelsproduktion. Som inte minst "Kommittén för hållbar svensk matproduktion- och konsumtion" har arbetat med.

"Kommittén för Morgondagens odlingssystem" ägnar sig åt mer avancerade odlingssystem som på gårdsnivå kan ge såväl minskad klimatpåverkan, som värnad biodiversitet, ökad kolbindning i marken och god tillväxt. I november startade "Kommittén för smittsamma djursjukdomar" med det övergripande målet att öka insikten om effekterna på vår livsmedelsförsörjning vid större utbrott av just smittsamma djursjukdomar.

Med denna omfattande kunskapsbas erbjuder vi gärna våra tjänster till regeringens utredning "En ny livsmedelsberedskap för Sverige". Det är ingen slump att vi tillsammans med bland andra Gastronomiska Akademien och Måltidsakademien driver det landsomfattande projektet "Nya svenska landskapsmåltider". Senare i kväll ges konkreta exempel från projektet. Det ser vi också med spänning fram emot. Vi medverkar även i projektet "European Capital of Gastronomy", i år när Stockholm tar plats som Europas gastronomiska huvudstad.

En stor del av akademiens arbete sker alltså i våra kommittéer. Förutom de nyss nämnda ges kommittéer för Östersjöfrågor, biologisk mångfald och mark- och vattenanvändning.

I dagens oroliga värld är de Kungliga akademiernas roll kanske viktigare än någonsin. Att stå upp för den fria demokratins grundvärderingar, men också att sprida kunskap, ljus, glädje och framtidstro. Därför ett särskilt välkommen till kollegor från våra systerakademier.

KSLA:s strävan är att vara en akademi i takt med tiden, gärna med lite försteg. Men ibland kan jag undra om vi går i takt med språkets utveckling. Visste ni till exempel att KSLA också ägnar sig åt agrivoltaisk* avkarbonisering, för att nu tolka nyordslistan?

KSLA:s verksamhet ska ju grundas på kunskap från såväl vetenskapen som från praktiken. Avslutningsvis en liten anekdot från den senare. Vi skriver 1970-tal och de storskaliga skogsbruksmetodernas tid. Min dåvarande chef, tillika skogsvårdschef i bolaget där jag var anställd, jag själv och en assistentkollega, besöker ett hygge i magnumformat som markbereds före återplantering. Här arbetar en radda maskiner med dikning, harvning och högläggning. Uppställningen påminner om ett smärre cirkusfölje. Arbetsledare på platsen är den snabbtänkte förmannen Helmer Stillmark. Vid vår ankomst hälsar chefen lätt skämtsamt med: "Jaha, och här har vi Cirkus Stillmark". Varpå den senare omedelbart replikerar: "Ja, och nu kommer clownerna".

Här i kväll blir det varken cirkus eller clowner. Men jag hoppas att vi ska få det trevligt, upplyftande och närande i alla fall. Här i Stockholms stadshus, som för övrigt fyller 100 år den 23 juni. Vi gratulerar!

Än en gång, varmt välkomna till Kungl. Skogs- och lantbruksakademiens Högtidssammankomst 2023!

Jan Fryk

*) Jordbruk och solenergiproduktion samsas på samma yta.

Tillträdande akademisekreterare Peter Normark

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens högtidssammankomst den 28 januari 2023

KSLA – mer angeläget än någonsin

Ers Excellens

Herr Statsråd

Hedersledamöter

Nya ledamöter

Pristagare

Akademiledamöter

Ärade gäster

Även jag vill hälsa er alla varmt välkomna till årets högtidssammankomst. Särskilt roligt att vi nu åter kan träffas på akademiens särskilda dag den 28 januari. För min egen del är det första gången jag står framför er alla. Vi fyller hela Stadshuset och har tillsammans en imponerande bredd och djup av erfarenheter och kunskaper rörande de areella näringarna. I min roll som tillträdande akademisekreterare och VD kommer jag att ha fullt fokus på att säkra att ni som ledamöter i KSLA har ett nätverk och en organisation som fungerar på bästa sätt för att få utväxling på våra gemensamma ambitioner att främja jord- och skogsbruk till samhällets gagn.

Med tanke på de utmaningar som vi alla ser framför oss så ser jag att KSLA:s uppdrag blir allt större och viktigare. Vi ser att frågor som försörjningsberedskap, hållbarhet och klimat samt förutsättningarna för entreprenörskap får en allt större betydelse. KSLA kommer steg för steg att få en allt viktigare roll i att samla, utveckla och sammanfatta kunskaper och erfarenheter inom dessa och andra områden, för att därigenom också kunna fungera som en brygga mellan vetenskap och företagande, förvaltning och ideellt engagemang. Betydelsen av att utveckla en arena för kloka och kunskapsbaserade dialoger inom viktiga frågor har aldrig varit större.

Ni kanske funderar över min kapacitet i denna min nya roll. Så några ord kring det innan jag går in på vad KSLA arbetat med under året. Jag har haft förmånen att under många år verka som rådgivare och konsult för ett stort antal företag, intresseorganisationer och myndigheter inom de gröna näringarna. Stöttat vid bildandet av nya företag, föreningar och samarbeten,

samt medverkat vid ombyggen av värdekedjor och dess styrning. Under de senaste åren har jag haft förmånen att ta fram forsknings- och kunskapsbaserade white papers inom särskilt angelägna områden såsom tillväxt, innovation, klimat och försörjningsberedskap. Min bakgrund är som forskare vid Handelshögskolan i Stockholm där jag disputerade 1994 och höll i svenska och internationella forskningsprogram kring livsmedelsindustrins internationalisering samt om medlemsägda företag. Under hela min tid som konsult och rådgivare har jag hållit kontakten med universitet och högskolor i Sverige och internationellt. Att verka i bryggan mellan forskning och företagande sitter i min ryggmärg sedan decennier tillbaka.

Av många andra uppdrag vill jag även lyfta fram min roll som ordförande för Carl Larssongården i Sundborn under ett och ett halvt decennium, ett uppdrag som handlat om att skapa samverkan med museer, utställningsaktörer och inte minst många medlemmar. Jag hoppas därför kunna bidra med ett aktivt brobygge mellan forskning och företagande, att stödja dialogen med er ledamöter, att se till att vi arbetar aktivt med de stora frågorna för de gröna näringarna, samt slutligen även stå för ett aktivt och lyssnande ledarskap.

Då till KSLA:s verksamhet, vad har åstadkommit under året? Arbetet sker i våra avdelningar, kommittéer, utskott och i nämnderna, icke att förglömma våra donationsgårdar. Några axplock:

Akademien har ännu ett år anpassat och utvecklat arbetsätten genom en mer digital möteskultur vilket ökat delaktigheten från deltagare oavsett geografisk hemvist i kombination med det fysiska mötets alla fördelar.

KSLA:s verksamhet för samhällets gagn märks genom att de frågor som vår akademi arbetar med också tar stort utrymme i samhällsdebatt och nyhetsflöden. Det gäller försörjningsberedskap, företagande i de gröna näringarna, äganderätt, kolinlagring, att bruka utan att förbruka med mera.

Jordbruksavdelningen

Kommittén för kompetensförsörjning inom livsmedelssystem har fokuserat sitt arbete på den så viktiga arbetskraftsförsörjningen för en stark och robust primärproduktion och livsmedelsförädling. En fråga som varit särskilt angelägen och viktig under pandemin.

Avdelningen har arbetat särskilt aktivt med frågor gällande livsmedelsförsörjning, beredskap och framtida finansieringsmöjligheter av svenskt jordbruk.

Skogsavdelningen

Tre mycket angelägna rundabordssamtal fördes på KSLA rörande skogarnas kulturarv. Deltagarna kom från departement, myndigheter samt kultur- och skogssektorn. Gensvaret och engagemanget var hundraprocentigt. Förhoppningen är att det fortsatta arbetet ska leda fram till en förstudie av – och därefter nya förslag – på hur det nationella arbetet med skogarnas kulturarv framledes kan organiseras och finansieras.

Biologisk mångfald. En fråga som diskuteras utifrån olika perspektiv och med olika ingångsvärden. Skogsavdelningen har startat en avdelningsövergripande kommitté om mätning av biologisk mångfald. Syftet är att bidra till en vetenskapligt grundad och erfarenhetsbaserad beskrivning av tillståndet för biologisk mångfald i det svenska landskapet.

Allmänna avdelningen

KSLA:s Caseutmaning 2022 fokuserade på idéer för hållbara skärgårdsföretag på naturens villkor. Bakgrunden är att skärgårdens befolkning är en vital resurs för lokal utveckling, men idag minskar den fasta befolkningen på öarna. En helg i början av maj samlades nio unga

vuxna, studerande och yrkesverksamma, på Idöborg i Nämdö skärgård. De arbetade koncentrerat under helgen med att utveckla affärs- och verksamhetsidéer för hållbara skärgårdsföretag. Efter en intensiv helg presenterades tre förslag till lösningar för företagare i skärgården; hantering av matavfall för företag i skärgården, för att sedan sälja jorden lokalt; kontorslösning och ”inkubator” som stöd för personer som vill utveckla affärsidéer; lokalt tillverkad tvål och andra rengöringsprodukter, producerade av alger och råvaror från skärgården. Caseutmaningen arrangeras av Ungdomsutskottet.

Klimat

Under 2020 bildades KSLA:s Klimatgrupp som i dagsläget utgör en referensgrupp om ca 40 ledamöter. Tre arbetsgrupper finns: Jordbruk och klimat, Bioenergi och Bruka utan att förbruka. Gruppen har haft fokus på externa aktiviteter för att öka kunskapen men även att bidra med kunskap om de areella näringarna i relation till klimatfrågan. Gruppen har även arbetat med remisser, rundabordssamtal och seminarier.

Antibiotikaplattformen

KSLA samarbetar med AxFoundation i projektet Antibiotikaplattformen som syftar till att samordna pågående processer kring antibiotika i djurhållningen. Målet är att förmedla kunskap baserat på aktuell forskning på ett samordnat sätt samt att vara en plattform för diskussion och framtagande av kunskapsbehov och rekommendationer.

Projektet har medverkat vid Antibiotikaforum, en återkommande dag för kunskapsutbyte och dialog. Projektet har bidragit till den nyutgivna KSLA-tidskriften om antibiotikaresistens: *Miraklet som skapat ett monster – antibiotikaresistens/AMR med fokus på djur* (KSLAT nr 5-2022).

Sverige har varit ett föregångsland vad gäller att minska antibiotikaanvändningen inom djurhållningen. Det är angeläget att de svenska erfarenheter och kunskaper som byggts upp förs ut i det internationella arbetet.

Sveriges nya landskapsmåltider är en satsning som preses redan lyft fram.

BAHP – Bibliotek, arkiv och historiska projekt

KSLA har under året gett ut böcker med specifikt historiskt intresse, som till exempel Linnélärjungen Petrus Artedis bok om fiskar, *Ichthyologia*, som för första gången översatts från latinet till svenska. *Den gröna näringen under 200 år* har utkommit i två delar – del 1 handlar om historia och utveckling och del 2 om belöningar och minnen.

Historisk kunskap och historiska perspektiv, är även viktig i dagsaktuella frågor. Den länken blev tydlig i rundabordssamtalet ”Skogen, virket och byggnadsvården”, som handlade om att restaurera kulturhistoriska träbyggnader. Detta kräver kunskap om hantverk och gamla metoder liksom tillgång till virke av hög kvalitet. Sådant virke är idag en bristvara och återväxten minskar genom skogsbrukets omloppstider i kombination med kraven på att skydda gamla skogar.

Ja, vi har all anledning att vara stolta över vår verksamhet. Många ledamöter har varit engagerade – era insatser är ovärderliga. Ett stort och varmt tack till er alla. Och det känns tryggt att KSLA har riktigt engagerade och kompetenta medarbetare. KSLA:s verksamhet hade inte varit möjlig att genomföra utan er – ni är ryggraden och blodomloppet i verksamheten. Ett varmt och stort tack också till er. Jag ser fram emot att arbeta tillsammans med er alla – ledamöter och medarbetare.

När vi blickar framåt, vad ser vi då? Vi har en verksamhet som är mer angelägen än någonsin – att vårda och utveckla. Det handlar om arbetet i våra avdelningar, utskott och kommittéer. Det är några frågor jag särskilt vill trycka på när jag nu om tre dagar går på som akademisekreterare. För det första, lyfta fram KSLA:s arbete med de stora ödesfrågorna inom de gröna näringarna, som till exempel försörjningsberedskap och hållbarhet, vilket bidrar till att tydliggöra KSLA:s roll. För det andra, stärka KSLA:s funktion som brobyggare mellan forskning och företagande och förvaltning. Ett tätare aktivt samarbete som når ut till fler företagare för att nyttiggöra våra resultat. För det tredje – slutligen – KSLA är starkt beroende av avkastningen från kapitalmarknaden. Det finns all anledning att pröva även andra finansieringsformer, som fortsatt säkrar en obundenhet för KSLA.

Och jag hoppas att ni alla känner er välkomna och inbjudna att fortsatt aktivt arbeta med KSLA:s frågor. Och ikväll – välkomna till en inspirerande måltid regisserad av Christina Möller och Carl-Jan Granqvist och med Erik Hartman som vår guide under kvällen.

Tack alla för uppmärksamheten!

Peter Normark

Högtidstal, Birgitta Svensson

Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens högtidssammankomst den 28 januari 2023

Liv i Sverige under 500 år. Några anspråkslösa reflexioner.

Ers Excellens

Herr Statsråd

Hedersledamöter

Nya ledamöter

Pristagare

Akademiledamöter

Ärade gäster

Idag är det Kalldagen. Den dag som med sin placering mitt i vintern bestämmer hur långt det är kvar till våren. För att få mat för människor och djur att räcka hela vintern gällde det förr att försöka avgöra detta. Var Karldagen kall, blev det sträng vinter.

Jag ska i det följande reflektera över hur det kan ha varit att leva i Sverige under de senaste 500 åren.

Den 6 juni 1523 blev Sverige en självständig stat. Då valdes Gustav Vasa till kung och Sverige lämnade Kalmarunionen med Danmark och Norge. Det är vanskligt att säga något om hur många som bodde i landet då men man kan uppskatta det till cirka en halv miljon. I stort sett alla levde av det jorden gav.

Med hårda regleringar och en effektiv statsbyråkrati stärktes kungamakten på bekostnad av frälsets makt. Skattetrycket på bönderna ökade, samtidigt var det mycket vanligare i Sverige än i övriga Europa att bönderna själva ägde sin jord. De skattade till kronan och inte till adeln i form av en tiondedel av jordbrukets produktion som betalades i natura med produkter från gården. När nu reformationen införts gick två tredjedelar av tiondet till staten som kronotonde. Kyrkan fick nöja sig med den återstående tredjedelen.

Ett annat sätt att sätta ramarna för människors vardag var att en svensk statskyrka helt underordnad kungen och statsförvaltningen infördes, även om det i praktiken kom att dröja innan Sverige blev protestantiskt. Gustav Vasa bröt banden med Rom, han tog kyrkans mark i beslag och han gjorde sig själv till kyrkans överhuvud. Med kyrkomötet i Uppsala 1593

markeras brottet med katolska kyrkan definitivt och lutheranismen blev den enda tillåtna kyrkliga läran i Sverige. Ett exempel på hur makten koncentrerades var att allt boktryckeri skedde på det kungliga tryckeriet i Stockholm för att kungamakten skulle ha full kontroll över tryckningen av reformationsskrifter.

Vardag i gårdshushållet

Men hur tedde sig vardagen för det stora flertalet? Det har aldrig funnits *ett* utan alltid många olika Sverige. Säkert har sättet att bo varierat mycket i Sveriges olika landsdelar och sociala samhällsskikt men bland bönderna under 1500-talet kan man allmänt säga att stugan bestod av ett enda rum där alla i hushållet åt och sov. Ofta bestod ett hushåll av föräldrar, barn, andra släktingar och även tjänstefolk. Man levde som gårdshushåll i en arbetsgemenskap. "Familj" är ett ord som inte förekommer förrän under 1700-talet. Vintertid låg också lamm, kalvar, getter och andra smådjur här. Stugan hade ett stort bord och en eldstad i form av en öppen spis. Skorsten saknades, röken gick ut genom ett hål i taket. I Sverige har vi alltid haft tillgång till friskt dricksvatten. På golvet innanför dörren i varje hus stod en vattentunna samt ett ämbar att hälla slaskvatten i. Det användes också som nattkärl.

De flesta livnärde sig på rovor, kål och bönor och som sovel serverades salt sill eller torkat kött, beroende på var i landet man bodde. Gröt och välling gjord på korn utgjorde basen i mathållningen liksom bröd. Olaus Magnus berättar att om brödet bakats väl kunde det hålla sig från barnets födelse till dess förlovningsdag. Vid baket samlades kvinnorna en ljus vårdag för att tillsammans baka bröd som sedan hängdes upp i en takbjälke för att ätas under året.

En ekonomiskt svår tid

Vasakungarna byggde sin stat på den lokala organisationen som styrdes av kungens fogdar.

Under första hälften av 1600-talet kom i stället den svenska staten att struktureras av rikskanslern Axel Oxenstiernas ordningssinne. Han ledde den förmyndarregering som tillkom när Gustav II Adolf dog och hans dotter Kristina bara var 6 år gammal. Drottning Kristina ledde själv bara regeringen under tio år vid seklets mitt, innan hon lämnade landet för Rom och katolicismen.

1600-talet var för många en ekonomiskt svår tid. Bönderna arbetade för att överleva och betala sina arrenden till godsherrn. Adeln stärkte sin ställning markant, men med Karl XI:s reduktion beskars den furstligt-feodala livsstil som blomstrat och vid sekelskiftet 1700 fördelade sig skatte-, krono- och frälsejord med ungefär en tredjedel på vardera parten. Då hade också Sveriges territorium utvidgats betydligt.

Hög giftermålsålder och kort livslängd

Under 1600-talet var det vanligt att både män och kvinnor var mellan tjugofem och trettio år när de gifte sig. Giftermålsåldern var bunden till möjligheten att bilda ett eget hushåll. En kvinna gifte sig när hon fått ihop sin hemgift, en hantverkare när han blivit mästare med egen verkstad och en präst var oftast kyrkoherde med egen prästgård när han gifte sig. Ytterst få barn föddes utanför äktenskapet under 1600-talet, antagligen på grund av att den lutherska moralen vidmakthölls hårt mot utomäktenskapliga förbindelser. Ett annat tecken på hur sträng religionen var är de häxprocesser och religiösa förföljelser som förekom. De sades

vara ett sätt att bekämpa vidskepelse, men visade hur den centraliserade statsmakten med större stränghet ville uppfostra och kontrollera undersåtarna. Det var främst kvinnor som anklagades för trolldom och avrättades. Ofta tvingades deras egna barn vittna mot dem i rättegångarna.

Kvinnorna födde många barn men dödligheten var stor, inte minst var spädbarnsdödligheten omfattande. Många barn dog innan två års ålder och många växte upp med styv- eller fosterföräldrar. Kort medellivslängd och hög giftermålsålder gjorde att omgifte var vanligt men på grund av de många krigen under 1600-talet kunde det vara svårt för änkorna att hitta en man. Änkorna hade egen rätt att föra sin talan och förvalta sin egendom, vilken de förlorade om de gifte om sig.

Brukssamhälle och en ny elit

Ekonomhistorikern Lars Magnusson har visat hur vad han kallar äktenskapet mellan en expanderande svensk stat och en växande handelskapitalism skapade förutsättningar för järnbrukens tillkomst under 1600-talet. Skickliga vallonska smeder och andra specialarbetare kom till Sverige. En av förgrundsfigurerna i Sveriges ekonomiska liv under 1600-talet var vallonen Louis de Geer. Järnhanteringen ledde till att landet fick en ny bildad överklass, brukspatronerna. Viktigast var de ca 350 järnbruken, men även kopparn spelade stor roll för stormaktspolitiken. Falu Koppargruva gav staten stora intäkter genom stor export. Nästan hälften av Europas kopparförbrukning kom från Sverige.

Efter det stora nordiska krigets slut 1721 var de stora krigens tid över och folk kunde övergå till att intressera sig för samhällsfrågor och bland den bildade eliten ökade intresset för kultur och vetenskap. Det gamla ståndssamhället får konkurrens av en ny borgerlighet och en begynnande modernitet som gör att vi kan känna igen oss i 1700-tals människans liv.

Kungliga akademier etablerades, Vetenskapsakademien 1739, Vitterhetsakademien 1753 och så småningom Svenska Akademien 1786. Bland Vetenskapsakademiens första ledamöter märks Carl von Linné medan Olof von Dalin blev Vitterhetsakademins förste sekreterare. Mest känd i den Musikaliska akademien från 1771 var Carl Michael Bellman, 1700-talets stora underhållare.

Bondeekonomi och ny familjebildning

Under 1700-talet skedde ett uppsving för jordbruket och det skapade möjligheter att sälja produkter på en marknad. Bondens ekonomi förbättrades och att äga en egen gård blev betydelsefullt, varför också arv och familjebildning kom att spela en större roll. De sociala skillnaderna ökade och åtskillnaderna mellan bondens familj och tjänstefolket blev större.

Från 1700-talet vet vi mycket mer om hur folk hade det på grund av kyrkobokföringen och vi vet att det skedde en stor folkökning under seklet. Det var inte nativiteten som ökade utan dödligheten som minskade. Det var dock stora skillnader mellan olika perioder beroende på skörderesultat och sjukdomar. Man levde så nära existensminimum att en dålig skörd kunde göra att man dog av svält. Under åren 1710–1711 dog 100 000 människor i en pestepidemi och på 1770-talet tog en smittkoppsvåg många människors liv.

Inom jordbruket var det skiftena som spelade störst roll och störst av alla kanske den skotske invandraren Rutger Macklean som på sitt gods Svaneholm förvandlade böndernas tidigare 53 åtskilda tegar i fyra byar till 75 gårdar om vardera 40 tunnland med byggnader i mitten och jorden i kvadrater runt dem, omgivna av fina trädgårdar och raka vägar.

Det ledde till en enorm produktivitetsökning och de följande 25 åren fördubblades befolkningen på godset från 700 till 1 400. I de gamla byggnaderna som låg kvar samlade i byarna, flyttade obesuttna husmän in, medan böndernas nya hus blev större och byggdes i en ny korsvirkesteknik. Detta kunde genomföras av en upplyst despot. Annat var det i Dalarna där de självägande bönderna ofta inte skiftade sin jord alls utan fortsatte att dela gårdens ägor i allt mindre tegar vid arvsskiften.

En ny tid med nya gemenskaper

För att uppmuntra och stödja jordbruksnäringen instiftade kronprinsen Karl Johan Bernadotte år 1811, efter fransk förebild Lantbruksakademien, som en central myndighet över jordbruket. Han blev också dess förste preses. Nu var cirka 85 procent av befolkningen sysselsatt inom jordbruket.

Skåne gick före med enskiftet och 1822 hade hälften av all jord där skiftats. Det har sagts att det var styrning uppifrån som tvingade bönderna att acceptera att bygemenskap och hushåll splittrades. Men det var snarare så att bönderna själva ville markera en social status skild från tjänstefolk och obesuttna.

Hemmet blir allt viktigare för att förverkliga den framväxande borgerliga individen. Det gällde också de bönder som blev rikare och mer självständiga efter skiftena. De ville inte längre bo ihop med och dela sovutrymmen och matbord med tjänstefolket. I stället eftersträvade de det liv som de borgerliga familjerna i städerna levde

Individualiseringen under 1800-talet innebar att åtskillnaden mellan byn och yttervärlden ersätts av en polarisering mellan hemmet och yttervärlden. Den lilla familjen i hemmet blir ideal och i de borgerliga miljöerna blir mannen försörjare och kvinnan förvaltare av hemmet. Hemmen moderniserades med järnspis och fotogenlampor och kvinnorna skaffar bordsservis och disciplinerar barnen att äta med kniv och gaffel.

Familjens sociala ställning påverkade familjebildningen. Kärnfamilj med mamma, pappa, barn blev ideal under 1800-talet men det var bara borgerskap och burgna bönder som kunde förverkliga detta i ett hem. Lantarbetare och industriarbetare bodde fortfarande ofta i stora hushåll på grund av bostadsbrist och höga hyror. Många barn föddes utanför äktenskapet vilket dock inte alltid innebar att de växte upp utan sina bägge föräldrar. Under 1800-talet har vi samma familjesituation som i slutet av 1800-talet. Hälften av alla barn föds av ogifta föräldrar, som dock lever samman. Men som i allt är skillnaderna i landet stora. Medan de skånska bönderna var angelägna om att särskilja sin sociala status kunde social solidaritet fortfarande leva stark i småländska byar. Och i Norrland förblev det länge vanligt med storhushåll.

Även om majoriteten av det svenska folket långt in på 1900-talet försörjdes inom jordbruket kom många att arbeta i de nya industrier som etablerades i slutet av 1800-talet, då Sverige genomgick en sen, men snabb industrialisering. Det fanns givetvis också en hel rad andra sätt

att försörja sig. Vid kusterna livnärde man sig inte bara på fiske och sjöfart utan ofta på en sammansatt hushållning av lantbruk och vad havet gav.

I ett land där skogen täcker två tredjedelar av ytan har den i alla tider varit viktig inte bara för virke och bränsle utan också för betning, lövtäkt och bärplockning. Längre var äganderätten inte reglerad i de norrländska skogarna, men på 1800-talet reglerades den av staten. Och senare köpte bolag skogstillgångar av bönderna och etablerade stora, framgångsrika sågverksföretag längs Norrlandskusten.

Trots missväxtår och nödtider som 1867–1870, då 80 000 svenskar emigrerade till USA, ökade medellivslängden i Sverige under 1800-talet från 37 till 60 år.

Demokratis århundra

När 1900-talet inleds är Sverige ett relativt underutvecklat land och av landets fem miljoner invånare bor bara en femtedel i städer. Men de växande industrierna gav snart försörjning åt allt fler, inte bara männen – många av industriarbetarna var kvinnor. Folket hade organiserat sig och en bit in på det nya seklet blir Sverige en demokrati där alla vuxna medborgare får möjlighet att göra sin röst hörd i allmänna val.

Men trångboddhet och arbetslöshet ledde till att nativiteten sjönk och blev bland den lägsta i världen. En rad reformer sattes in för att underlätta familjebildning och barnafödande. Bostadsbidrag och barnbidrag hjälpte den nya husmodern att förvandla hemmet till en modern rationell livsmiljö. Familjeunderstödjande bostadspolitik gjorde att det under 1940-talet föddes allt fler barn.

Fortfarande under 1950-talet var det goda hemmet bara en dröm för många samtidigt som det under 1900-talet blir en viktig och mer privat scen för samvaro. Här lyssnar man på radio och tittar på TV. Men föreningsliv, film och nya kulturutbud skapar också nya umgängesformer. Man går på bio, dansar på lokal och umgås på kafé.

Familjen är inte längre en självklar arena för umgänge. Pensionärer, tonåringar och ungdomar bildar egna gemenskaper. Man behöver inte längre familjen som trygghet, då staten griper in om så behövs. På 1950-talet avskaffades till exempel barns juridiska försörjningsplikt mot sina föräldrar, då samhället tog hand om de gamla.

Mycket av den stora välståndsökningen under senare delen av 1900-talet gjorde det möjligt att satsa på fritiden, med efter internationella mått långa semestrar, ett stort antal fritidshus och ett mycket flitigt utlandsresande. Nu kom man också att idka friluftsliv i den natur som hittills använts för att överleva.

Förändrade villkor de senaste 50 åren

Den 15 september 1973 gick kung Gustav VI Adolf ur tiden på Helsingborgs lasarett och vi fick en ny kung med valspråket ”För Sverige – i tiden”. Kung Carl den XVI Gustafs uppgift blir med den nya regeringsformen att representera Sverige medan den verkställande makten ska utövas av regeringen. Regeringen Palme styrde vidare efter ett mycket jämnt valresultat. I den nya enkammarriksdagen antas en ny lag om föräldraförsäkring som bland annat ger

papporna rätt till 10 dagars ledighet vid barns födelse. Stora satsningar gjordes inom vård och social omsorg där kvinnorna nu i stor utsträckning fick arbete. Mer än två tredjedelar av de gifta kvinnorna arbetar snart utanför hemmet. Daghemsutbyggnaden gjorde att kvinnorna kunde arbeta utan att männen behövde göra avkall på sitt arbete.

Industrinedläggningar, arbetslöshet och energikris präglade dock 1970-talet. Gamla fabriker blir kulturarv. Falu koppargruva blir så småningom världsarv och turistattraktion. Samtidigt byggdes nya bostäder i aldrig tidigare omfattning och i de områden som idag beskrivs som utanförskapsområden upplevde många sig som moderna då de flyttade från utedass och trånga omoderna bostäder till skinande nya kök, badrum och toalett.

1990-talskrisen satte spår i välfärdsutvecklingen. Samhällets svagaste drabbades hårt. Vårt generella välfärdssystem har kommit att sättas i fråga under 2000-talet.

Det finns såklart en fara i att teckna *en* bild av hur det kan ha varit att leva i vårt land. Det finns så många olika bilder. Människor har också varit mångsysslare, arbetsvandrare och sökt sin utkomst på en rad olika sätt utifrån de många olika förutsättningar som erbjudits i olika tider och på olika plaster i Sverige. Jag har ändå försökt reflektera över vad som kan ha påverkat mellanmännsliga relationer och människors vardag under de gångna 500 åren.

Under större delen av den här tiden har vi i Sverige levt av det jorden gav. Idag tjänar vi vårt levebröd mer i kunskapsföretag och tjänstesektorn. En mycket liten andel försörjer sig i jordbruket. Förvisso utgör produkter från gruvor och skog fortfarande viktiga exportvaror, men sådant som läkemedel, elektronik, verkstadsvaror och bilar är lika viktiga. Mode, musik och möbler har också bidragit till att Sveriges välstånd vuxit. Vi lever idag våra liv i städer, många i ensamhushåll men de flesta barn i kärnfamiljer. Vi bor inte längre i industristäder utan snarare i kunskapsstäder och helst i närheten av universitetsorter. Utbildning spelar allt större roll för att människor ska få ett bra liv.

Idag ska vi på Kalldagen avgöra när våren kan komma. Låt oss hoppas att vintern inte blir sträng utan våren kan komma med tillit till och samförstånd om våra levnadsvillkor.

Birgitta Svensson